

Roulatie van accountantskantoor of interne roulatie?

Rik Roos

SAMENVATTING Accountants moeten periodiek rouleren als zij de jaarrekening controleren bij organisaties van openbaar belang. Dit is een van de onafhankelijkheidsvoorschriften uit een voorstel van de Europese Commissie. Het beoogt te voorkomen dat de accountant te veel wordt beïnvloed door de controlecliënt en daardoor te welwillend staat tegenover de controlecliënt. Dit artikel behandelt roulatie van accountants en pleit tegen een verplichting te wisselen van accountantskantoor.

1 Inleiding

Roulatie van accountants is een actueel thema. Het betekent voor controlerend accountants bij organisaties van openbaar belang dat de eindverantwoordelijke partner binnen het accountantskantoor dient te worden vervangen¹ (interne roulatie) of dat het accountantskantoor van de controleopdracht wordt ontslagen (roulatie van accountantskantoor). Nederlandse accountants moeten van hun beroepsorganisaties voor 1 januari 2005 een systeem van interne roulatie hebben geïmplementeerd (NIVRA en NOVAA, 2002, paragraaf 3.4). Het Ministerie van Financiën ondersteunt dit initiatief (Ministerie van Financiën, 2004, artikel 19). Lidstaten van de Europese Unie mogen straks echter ook verplicht stellen om periodiek van accountantskantoor te wisselen (Commissie van Europese Gemeenschappen, 2004, artikel 40). Wat is eigenlijk het belang van roulatie? En welk van de twee opties heeft de voorkeur? In de literatuur is regelmatig aandacht besteed aan roulatie van accountants. Zo beschrijven Arruñada

(1997) en SDA Univesità Bocconi (2002) empirisch onderzoek naar het verband tussen roulatie van accountants en kosten van de jaarrekeningcontrole en behandelt het United States General Accounting Office (2003) de potentiële gevolgen van roulatie van accountantskantoor. AICPA (1992) toont de relatie tussen cliëntspecifieke kennis van de accountant en het risico op vermeende gebreken en debacles in de accountantscontrole.

Dit artikel is als volgt opgebouwd. Paragraaf 2 gaat in op de vraag welk verband bestaat tussen roulatie en onafhankelijkheid van de accountant en geeft inzicht in het belang van roulatie. Om in te zien of het wenselijk is roulatie verplicht te stellen en daaraan een vastgestelde termijn te koppelen, behandelt paragraaf 3 wisselingen in cliëntrelaties die zich reeds van nature voordoen. Omdat multinationale ondernemingen en accountantsorganisaties baat hebben bij coördinatie tussen regelgevende instanties en internationale convergentie plaatst paragraaf 4 roulatie van accountants in internationaal perspectief. Bij het komen tot een voorkeur voor interne roulatie of roulatie van accountantskantoor behandelt paragraaf 5 voordelen en nadelen van beide roulatievormen. Het artikel sluit af met een conclusie.

2 Roulatie en onafhankelijkheid

Een accountant die geregeld en voor lange tijd aan de jaarrekeningcontrole meewerkt, wekt de schijn dat zijn onafhankelijkheid in het gedrang komt. Roulatievoorschriften beogen dit te doorbreken. Er bestaat een risico dat de controlecliënt de accountant te veel beïnvloedt en hij daardoor te welwillend staat tegenover de controlecliënt. De Europese Commissie typeert de bedreiging die hieruit voortvloeit als *'familiarity or trust'* (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2002, paragraaf 3). Dit kan zich voordoen bij een te lange en te nauwe relatie met het personeel van de cliënt, wat kan leiden tot een te vergaand ver-

Drs. A.R. Roos RA is audit manager bij het Accounting & Auditing Center van Deloitte Accountants BV en lid van de NIVRA Subcommissie Richtlijnen voor de Accountantscontrole. De auteur heeft dit artikel geschreven op persoonlijke titel.

trouwen in de cliënt en een onvoldoende objectieve toetsing van de feitelijke voorstelling van zaken.

De Commissie van de Europese Gemeenschappen laat lidstaten van de Europese Unie kiezen tussen de verplichting de accountant na uiterlijk vijf jaar intern te laten rouleren of het accountantskantoor na uiterlijk zeven jaar van de controleopdracht te laten ontslaan (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2004, artikel 40). De mogelijkheid te kiezen wijkt af van een eerdere aanbeveling van de Europese Commissie. De eerdere aanbeveling van de Europese Commissie verplicht de accountantsorganisatie vennoten met een essentiële taak bij de uitvoering van de jaarrekeningcontrole binnen zeven jaar na hun opneming in het controleteam te vervangen (Europese Commissie, 2002, paragraaf 10). Roulatie van accountantskantoor voldoet bij een gelijk aantal jaren echter automatisch ook aan de verplichting tot partnerroulatie. Dit maakt het noemen van kantoorroulatie als aparte optie overbodig. Het is opmerkelijk dat de termijn voor interne roulatie verschilt van de termijn voor roulatie van accountantskantoor. Immers, waarom zouden eigenschappen van de controlecliënt de accountant bij een systeem van interne roulatie al na vijf jaar beïnvloeden, terwijl dit bij roulatie van accountantskantoor pas na zeven jaar het geval zou zijn? De keuzeoptie is opgenomen omdat in één van de grotere EU-lidstaten, Italië, al een verplichting tot kantoorroulatie bestond. De Achtste EU-Richtlijn is verschenen tijdens het EU-voorzitterschap van Italië.

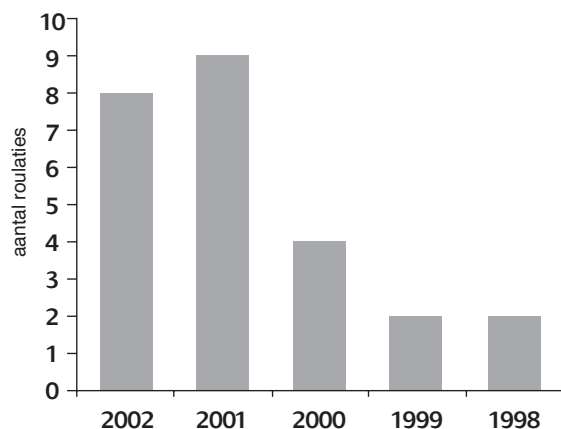
3 Natuurlijke wisseling in cliëntrelaties

Elke langdurige cliëntrelatie kent natuurlijke vormen van roulatie die al een mitigerende werking hebben op bedreiging van de onafhankelijkheid door een te grote mate van vertrouwdheid of vertrouwen. Een verplichting tot roulatie zorgt er echter voor dat roulatie ook periodiek bij elk bedrijf plaatsvindt. Het past wel meer in een Amerikaans systeem dat is gebaseerd op regels dan in een Europese benadering die veelal uitgaat van principes. Bij een benadering die is gebaseerd op principes is de accountant ervoor verantwoordelijk bij bedreigingen voor zijn onafhankelijkheid te zorgen voor additionele waarborgen, die naar aard en omvang afhangen van de omstandigheden, of de opdracht te weigeren. Een benadering gebaseerd op regels schrijft voor wat wel en wat niet is toegestaan (Van Schaik, 2002, p. 887).

Na verloop van tijd treden wisselingen op in de samenstelling van bestuur of toezichthouder van de cliënt, wisselen individuele professionals die betrokken zijn bij de accountantscontrole en vinden fusies

en overnames plaats tussen bedrijven met verschillende accountants. De Nederlandse overheid stimuleert bijvoorbeeld topambtenaren ervaring buiten het eigen ministerie op te doen (Van Schendelen, 2004, p. 1). Volgens een onderzoek van de AICPA wisselt bij de honderd grootste beursgenoteerde ondernemingen in de Verenigde Staten 68% van de financieel directeuren en 47% van de algemeen directeuren binnen vijf jaar van functie. Bij de vijftig grootste banken is dit aantal zelfs 84% (financieel directeur) respectievelijk 58% (algemeen directeur) (AICPA, 1992, p. 4). Ook vinden binnen accountantskantoren natuurlijke vormen van roulatie plaats, bijvoorbeeld door herstructureringen, carrièreverloop en specialisatie. Natuurlijke wisseling van accountantskantoor heeft de afgelopen vijf jaar bij 27 van 199 onderzochte Nederlandse beursfondsen plaatsgevonden². Grafiek 1 illustreert dat een dergelijke roulatie van accountantskantoor steeds vaker voorkomt. In 2002 wordt dit vooral veroorzaakt door de wisseling van Andersen voor een ander accountantskantoor³.

Grafiek 1. Historie roulatie accountantskantoor bij beursgenoteerde ondernemingen in Nederland

De Nederlandse Commissie Corporate Governance stelt voor dat het bestuur en de auditcommissie van een beursgenoteerde vennootschap jaarlijks aan de Raad van Commissarissen rapporteren over de wenselijkheid de accountant intern te laten rouleren (Commissie Corporate Governance, 2003, artikel V.2.2). Deze benadering sluit aan bij natuurlijke vormen van roulatie en past meer in een systeem dat is gebaseerd op principes. Het laat de mogelijkheid open te besluiten de accountant in specifieke gevallen niet te laten rouleren, bijvoorbeeld doordat vanwege

wijzigingen in de Raad van Bestuur of Raad van Commissarissen de bedreiging van de onafhankelijkheid van de accountant door een te grote mate van vertrouwdheid of vertrouwen marginaal is. Daarbij is het bekend dat bij wisselingen op bestuurlijk niveau geregeld een systeem van ‘big bath accounting’ wordt toegepast⁴. In die situatie is een frisse blik van de nieuwe accountant gelijktijdig met een wisseling op bestuursniveau wellicht juist niet in het belang van de kwaliteit van de accountantscontrole.

4 Roulatie in internationaal perspectief

Verskil tussen lokale roulatievoorschriften leidt voor multinationale ondernemingen en hun accountants tot verwarring en complexe antwoorden op de relatief eenvoudige vraag wie of wat op welk tijdstip moet rouleren. Angelsaksische landen zoals de Verenigde Staten van Amerika (Sarbanes-Oxley Act, 2002, p. 203), Canada (CICA, 2003, p. 1), Engeland (ICAEW, 2002, p. 1), Australië (ICAA, 2002, p. 1) en Nieuw-Zeeland (ICA, 2003, p. 33) kennen veelal een systeem van interne roulatie bij de jaarrekeningcontrole van beursgenoteerde vennootschappen. Dit sluit aan op de Code of Ethics van de International Federation of Accountants⁵ (IFAC, 2001). De roulatietermijn verschilt echter per land en varieert tussen de vijf en de zeven jaar. Ook Hong Kong (HKSA, 2004, p. 14) en het merendeel van de Europese lidstaten kent een dergelijk systeem. Uitzondering hierop vormt Italië dat kantoorroulatie toepast (SDA Univesità Bocconi, 2002); de termijn daarvoor bedraagt negen jaar. Canada en Spanje kenden voorheen eveneens een systeem van kantoorroulatie (tweejaarlijks respectievelijk negenjaarlijks), maar hebben dit onlangs vervangen door interne roulatie (USGAO, 2003, p. 86). Brazilië past vijfjaarlijkse kantoorroulatie toe op banken en heeft de verplichting sinds 2004 ook van toepassing verklaard op jaarrekeningcontroles bij alle beursgenoteerde vennootschappen en verzekeringsmaatschappijen (Pajuelo, 2003, p. 1). Oostenrijk heeft een definitief besluit over geplande invoering van zesjaarlijkse kantoorroulatie vooruitgeschoven. Zuid-Afrika staat op het punt roulatievoorschriften in te voeren, maar twijfelt nog tussen interne roulatie en kantoorroulatie (MFRSA, 2004, p. 1).

In Section 297 van de Sarbanes-Oxley Act van 2002 is aangegeven dat door de Comptroller General, het hoofd van de United States General Accounting Office, onderzoek dient te worden gedaan naar de mogelijke effecten van periodieke roulatie van accountantskantoren bij beursgenoteerde ondernemingen. De Comptroller concludeert dat nagenoeg

alle Fortune 1000 Public Companies⁶ en de voorzitters van hun audit committees alsmede de Tier 1 firms⁷ van mening zijn dat de nadelen van kantoorroulatie groter zijn dan de voordelen. Ook vinden zij dat interne-roulatievereisten uit de Sarbanes-Oxley Act 2002, al dan niet in combinatie met andere voorschriften uit de Sarbanes-Oxley Act 2002 de voordelen evenaren die zouden kunnen worden bereikt met kantoorroulatie. Ook afvaardigingen van institutionele beleggers, beurstoezichthouders, banken, het accountantsberoep en belangenverenigingen van consumenten zijn een vergelijkbare mening toegedaan (USGAO, 2003, p. 5).

5 Effecten van roulatie

5.1 Onafhankelijkheid in schijn

De verplichting tot roulatie is een aansprekende maatregel die helpt de onafhankelijkheid van de accountant in schijn te waarborgen. De zichtbaarheid van kantoorroulatie draagt bij aan het vermijden van omstandigheden die suggereren dat de onafhankelijkheid van de accountant in twijfel zou kunnen worden getrokken. Roulatie van accountantskantoor heeft echter als nadeel dat het ondernemingen de mogelijkheid biedt een accountantskantoor met een ongeweldig standpunt te wisselen, zonder de aandacht van het publiek te trekken, terwijl zo'n wisseling van accountantskantoor in de huidige situatie nogal eens leidt tot vragen van beleggers en van de financiële pers. Vandaar dat de Europese Commissie voorstelt dat een controlecliënt zijn accountant pas mag ontslaan als daarvoor een gegronde reden is. Verschil van mening over verslagleggingsmethoden of controleprocedures is daarbij geen gegronde reden voor ontslag (Europese Commissie, 2004, artikel 36). Ondernemingen die betrokken zijn bij frauduleuze financiële verslaggeving blijken bijvoorbeeld veelal recentelijk van accountantskantoor te hebben gewisseld (COSO, 1999, p. 3). Interne roulatie kent dit nadeel niet, maar is minder zichtbaar voor de buitenwereld. De perceptie dat de onafhankelijkheid van het betrokken accountantskantoor is gewaarborgd, kan bij interne roulatie worden vergroot door de accountantsverklaring te laten ondertekenen met de persoonsnaam van de accountant in plaats van de naam van het accountantskantoor.

De accountant en de accountantsorganisatie dienen flankerende maatregelen te treffen om te voorkomen dat roulatievoorschriften alleen dienen voor de schijn, maar in wezen worden ontlopen. Het is daarom niet toegestaan controlepartners na roulatie andere rollen in het cliëntserviceteam toe te wijzen.

Veelal geldt dat zij pas opnieuw aan een opdracht bij de controlecliënt mogen meewerken nadat een periode van bijvoorbeeld twee jaar is verstreken sinds de datum waarop zij zijn vervangen (IFAC, 2001, p. 58), (NIVRA en NOvAA, 2002, p. 25) en (SEC, 2003, Section C-1d). Ook dient de groepsaccountant de volledige verantwoordelijkheid te dragen voor de accountantsverklaring van de geconsolideerde jaarrekening van een groep van ondernemingen. Tevens dient kantoorroulatie altijd te leiden tot roulatie van partner, dit om te voorkomen dat belangrijke personen uit het controleteam op het moment van verplichte roulatie van de accountantsorganisatie overstappen naar de nieuwe accountantsorganisatie die de controle gaat uitvoeren en de roulatie van accountantskantoor slechts een schijnvertoning is.

5.2 Kwaliteit accountantscontrole

Kantoorroulatie heeft veelal een negatief effect op de kwaliteit van de accountantscontrole. Door periodiek van accountantskantoor te wisselen, wordt elke keer opnieuw de situatie gecreëerd waarbij het aangestelde accountantskantoor relatief onbekend is met de activiteiten en beheersingsmaatregelen van de controlecliënt. Dit heeft een negatief effect op het vermogen van de betrokken accountant om gebeurtenissen, transacties en werkwijzen die invloed kunnen hebben op de jaarrekening, het onderzoek of de accountantsverklaring, te onderkennen en te begrijpen. Amerikaans onderzoek naar 406 vermeende gebreken en debacles in de accountantscontrole over de periode 1979-1991 toont aan dat deze gebreken en debacles zich het meest voordoen als het de betrokken accountant ontbeert aan cliëntspecifieke ervaring (AICPA, 1992, p. 3). Ook Italiaans onderzoek naar 40 tuchtrechtelijke veroordelingen van accountants over de periode 1992-2001 onderschrijft deze conclusie (SDA Univesità Bocconi, 2002, p. 6). De accountant zal bij gebrek aan cliëntspecifieke kennis en ervaring in toenemende mate genooddakt zijn te steunen op schattingen en beweringen van het management ten aanzien van bijvoorbeeld de bedrijfsontwikkelingen en ondernemingsrisico's. Onderzoek naar de kwaliteit van het winstbegrip in de jaarrekening toont aan dat de omvang van schattingen in de jaarrekening en fluctuaties daarin afnemen naarmate de relatie tussen de accountant en de controlecliënt langer bestaat (Myers, 2002, p. 21). Ook het opnemen van voorbehouden in de accountantsverklaring komen vaak pas voor naarmate de accountant langer is aangesteld, veelal in het derde jaar daarna (SDA Univesità Bocconi, 2002, p. 6). Interne roulatie biedt het voor-

deel van een frisse blik terwijl de cliëntspecifieke kennis uit dossiers van het accountantskantoor niet verloren gaat. Dit is in het belang van de kwaliteit van de accountantscontrole.

5.3 Kosten accountantscontrole

Verplichte roulatie van accountantskantoor leidt tot een stijging van controlekosten voor zowel het accountantskantoor als de betrokken controlecliënt. Dit is een van de argumenten die ook het Ministerie van Financiën in Nederland ertoe heeft doen besluiten invoering van interne roulatie voor te stellen (Ministerie van Financiën, 2004, Mvt artikel 19). Ervaring met de cliënt die in de loop van de jaren is opgebouwd gaat bij roulatie van accountantskantoor geheel verloren, wat bij het nieuw aan te stellen accountantskantoor leidt tot een informatieachterstand. De cliënt zal extra tijd moeten besteden aan het inwerken van een nieuw controleteam en het controleteam zal zich de activiteiten en beheersingsmaatregelen van de cliënt eigen moeten maken. Onderzoek onder Europese accountantskantoren toont aan dat de accountant bij een nieuwe controlecliënt 22,5% meer kosten maakt dan bij een bestaande cliënt om bekend te raken met de ondernemingsactiviteiten. Betreft het een branche waarin de accountant relatief onbekend is, zijn deze aanloopkosten zelfs 50% hoger (Arruñada, 1997, p. 36). Stijging van controlekosten door inefficiency zal zich ook bij interne roulatie van partners voordoen, zij het in mindere mate doordat opgebouwde kennis binnen het accountantskantoor behouden blijft.

Het overdragen van kopieën van controledossiers in combinatie met standaardisatie van werkzaamheden zou het kostenaspect deels moeten kunnen ondervangen. Vergaande standaardisatie heeft echter als nadeel dat werkzaamheden minder op cliëntspecifieke omstandigheden kunnen worden toegespitst en verminderen de prikkel bij accountantskantoren te innoveren (Arruñada, 1997, p. 33). Het overdragen van dossiers, mogelijk zelfs in een onbekende taal, kan bovendien tot juridische problemen leiden in die gevallen waarin het juridisch systeem waaraan de desbetreffende andere accountant onderworpen is, deze uitwisseling van (kopie)documenten niet zonder meer toestaat.

5.4 Concurrentie tussen accountantskantoren

Kantoorroulatie beperkt het aantal geschikte aanbieders op de markt voor complexe en grensoverschrijdende controleopdrachten. Dit staat op gespannen

voet met de vrijheid van contractrecht van zowel gecontroleerde als accountant. Ondernemingen die vanwege de aard van hun activiteiten een hoge mate van specialistische kennis vereisen, worden bij verplichte wisseling van accountantskantoor beperkt in hun keuzevrijheid omdat niet ieder kantoor de benodigde specialistische branchekennis in huis heeft (SEC, 2003, section c). Onderzoek naar bedrijfstakspecialisatie in de Nederlandse markt voor accountantscontrole in 1995 en 1998 bevestigt dat voor vrijwel elke bedrijfstak een gespecialiseerd accountantskantoor kan worden geïdentificeerd (Meuwissen, 2002, p. 16).

Deze beperking in keuzevrijheid geldt ook voor internationaal opererende ondernemingen die één accountantskantoor als groepsaccountant wensen aan te stellen. Slechts een beperkt aantal accountantskantoren beschikt over vestigingen in een groot aantal landen. Ook zal een accountant die een groep van ondernemingen in verschillende landen controleert veelal gebruik wensen te maken van buitenlandse collega's die zijn onderworpen aan eenduidige uitgangspunten, voorschriften en kwaliteitsprocedures. De Commissie van de Europese Gemeenschappen laat een groepsaccountant immers de ongedeelde verantwoordelijkheid dragen voor de accountantsverklaring bij een geconsolideerde jaarrekening van een dergelijke groep (Commissie van de Europese Gemeenschappen, 2004, artikel 27).

Roulatie van accountantskantoor leidt voor complexe en grensoverschrijdende controleopdrachten eveneens tot beperking in keuzevrijheid als een of meer concurrerende accountantskantoren zijn aangesteld voor dienstverlening die op basis van onafhankelijkheidsvoorschriften niet met de controle kan worden gecombineerd⁸. Bijvoorbeeld het ontwerpen en im-

plementeren van op maat gemaakte financiële informatiesystemen, het uitvoeren van waardebeoordelingen met directe materiële invloed op de jaarrekening en een belangrijke mate van subjectiviteit, het optreden bij de beslechting van een rechtsgeschil of het vervullen van bestuurs- of toezichhoudende functies (NIVRA en NOvAA, 2002, p. 32, p. 41 en p. 43), (Sarbanes-Oxley Act, 2002, p. 201 en p. 206), (IFAC, 2001, p. 146, p. 173, p. 185 en p. 197). Met het verlenen van sommige diensten zoals het samenstellen van de jaarrekening of het verzorgen van de administratie bij een organisatie van openbaar belang sluit het betrokken accountantskantoor zich zelfs voor twee jaar uit als kandidaat voor de accountantscontrole (Ministerie van Financiën, 2004, artikel 18). Bij interne roulatie hebben ondernemingen derhalve meer keuze.

5 Conclusie

De accountant moet voorkomen dat een lange en nauwe relatie ontstaat met de controlecliënt die in wezen of schijn de onafhankelijke toetsing van feiten bij de jaarrekeningcontrole bedreigt. Dit kan worden bereikt door de accountant intern te laten rouleren of het accountantskantoor van de controleopdracht te ontslaan. Ook wisselingen bij de controlecliënt kunnen verhinderen dat een lange en nauwe relatie met de accountant ontstaat. Gelijktijdige wisselingen bij zowel de controlecliënt als het accountantskantoor zijn echter onwenselijk omdat zij het risico op een debacle in de controle door 'big bath accounting' verhogen. Daarom verdient het aanbeveling geen verplichting tot roulatie in te stellen, maar de beslissing daarover te laten aan de auditcommissie. Bij besluit de accountant te laten rouleren heeft interne roulatie de voorkeur boven roulatie van accountantskantoor.

Tabel 1. Samenvatting vergelijking tussen interne roulatie en roulatie van accountantskantoor

	Interne roulatie	Roulatie van accountantskantoor
Voordelen	<ul style="list-style-type: none"> • Frisse blik • Behoud cliëntspecifieke kennis en ervaring • Behoud keuzevrijheid cliënt 	<ul style="list-style-type: none"> • Frisse blik • Zichtbaarheid heeft positieve invloed op perceptie
Nadelen	<ul style="list-style-type: none"> • Stijging kosten accountantscontrole, zij het in beperkte mate • Buiten gezichtsveld publiek 	<ul style="list-style-type: none"> • Bedrijf kan accountant met onwelgevallige mening onopvallend wisselen • Afname kwaliteit accountantscontrole • Aanzienlijke stijging kosten accountantscontrole • Vrijheid contractrecht in het geding • Beperking aantal geschikte aanbieders

Kantoorrotatie leidt namelijk tot afnemende kwaliteit van de accountantscontrole, stijgende kosten en een beperking in de keuzevrijheid van sommige ondernemingen. Interne rotatie is een goed alternatief om aan de hand van een periodieke frisse blik de objectiviteit en professionele verantwoordelijkheden van de controlerend accountant te helpen waarborgen. Vreemde ogen dwingen, terwijl de negatieve bijverschijnselen van kantoorrotatie grotendeels worden vermeden. ■

Literatuur

- American Institute of Certified Public Accountants, (1992), *Statement of Position regarding Mandatory Rotation of Audit Firms of Publicly Held Companies*, AICPA, New York, United States of America, www.aicpa.org.
- Arruñada, B., (1997), Mandatory Rotation of Company Auditors: A Critical Examination, in: *International Review of Law and Economics*, no. 17, pp. 31-61, Elsevier Science Inc, New York, USA.
- Canadian Institute of Chartered Accountants, (2003), *Chartered Accountants Adopt New Auditor Independence Standards*, press release, 4 December, CICA, Toronto, Canada, www.cica.ca.
- Commissie corporate governance, (2003), *De Nederlandse corporate governance code. Beginselen van deugdelijk ondernemingsbestuur en best practice bepalingen*, 9 december, Nederland, www.commissiecorporategovernance.nl.
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, (2002), *Onafhankelijkheid van de met wettelijke controle belaste accountant in de EU: basisbeginselen, Aanbeveling van de Commissie van 16 mei 2002*, 16 mei, Europese Commissie, Brussel, België, www.europa.eu.int.
- Commissie van de Europese Gemeenschappen, (2004), *Voorstel voor een richtlijn van het Europees parlement en de raad betreffende de wettelijke accountantscontrole van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen en tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad*, 8 maart, Brussel, België, www.europa.eu.int.
- Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, (1999), *Fraudulent Financial Reporting: 1987-1997 – An Analysis of U.S. Public Companies, Section I, Executive Summary and Introduction*, COSO, www.coso.org.
- Hoogendoorn, M.N. en G.M.H. Mertens, (2001), Kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol.75, no. 10, oktober, pp. 406-420.
- Hong Kong Society of Accountants, (2004), *Professional ethics guidance 1.308 independence for assurance engagements (issued November 2003, revised June 2004)*, June, HKSA, Hong Kong, www.hksa.org.hk.
- International Federation of Accountants, (2001), *Code of ethics for professional accountants, Section 8, Independence*, November, IFAC, New York, USA, www.ifac.org.
- Institute of Chartered Accountants in Australia, (2002), *New Australian standard for audit independence*, press release, 23 May, ICAA, Sydney, Australia, www.icaa.org.
- Institute of Chartered Accountants in England and Wales, (2002), *Mandatory rotation of audit firms, review of current requirements, research and publications*, July, ICAEW, London, England, www.icaew.co.uk.
- Institute of Chartered Accountants of New Zealand, (2003), *Code of Ethics Independence in Assurance Engagements*, September, ICA, Wellington, New Zealand, www.icanz.co.nz.
- Meuwissen, R. en B. Vluggen, (2002), Bedrijfstakspecialisatie in de Nederlandse markt voor accountantscontrole, in: *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, vol. 76, no. 1/2, januari/februari, pp. 8-17.
- Ministerial Panel for the Review of the Draft Accountancy Professional Bill, (2003), *Report to the Minister of Finance*, Panel, Cape Town, South Africa, www.treasury.gov.za.
- Ministerie van Financiën, (2004), *Wet toezicht accountantsorganisaties (Voorstel van Wet)*, Den Haag, juni, Nederland, www.minfin.nl.
- Ministry of Finance Republic of South Africa, (2004), *Statement by the honorable minister of finance on the recommendations of the ministerial panel for the review of the accounting profession's bill*, april, MFRPSA, Cape Town, South Africa, www.saica.co.za.
- Myers, J., L.A. Myers en T.C. Omer, (2002), *Exploring the Term of the Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotation?*, June, University of Illinois at Urbana-Champaign, USA.
- Nederlands Instituut van Registeraccountants en Nederlandse Orde van Accountant- Administratieconsulenten, (2002), *Nadere voorschriften inzake onafhankelijkheid van de accountant*, december, NIVRA en NOVAA, Amsterdam, Den Haag, Nederland, www.nivra.nl.
- Pajuelo, J., (2003), *Brazil Reaffirms Tougher Auditor Rule than in U.S., Institutional Shareholder Services*, Rockville, USA, www.issproxy.com.
- Sarbanes-Oxley Act of 2002, *Title II Auditor independence, section 203 Audit partner rotation*, One Hundred Seventh Congress of the United States of America, 23 January, Washington, USA, <http://news.findlaw.com/>.
- Schaik, F.D.J. van, (2003), De jurist en de onafhankelijkheid van de accountant: principes of regels?, in: *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie*, vol. 134, no. 6556, 29 november, pp. 887-892.
- Schendelen, R. van, (2004), Ambtenaar rouleert te vaak, in: *De Volkskrant*, 3 juli, pp. 15, PCM Uitgevers, Amsterdam, Nederland.
- SDA Univesità Bocconi, (2002), *The impact of mandatory audit rotation on audit quality and on audit pricing: the case of Italy (executive summary)*, SDA Univesità Bocconi, Milan, Italy.
- Traas, L., (1999), Om de kwaliteit van de Nederlandse jaarverslaggeving, in: *Management Control en Accounting*, vol. 1999, no. 2, april/mei, pp. 22-30.
- United States General Accounting Office, (2003), *Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation, Report to the Senate Committee on Banking, Housing, and Urban Affairs and the House Committee on Financial Services*, November, USGAO, Washington, USA, www.gao.gov.
- United States Securities and Exchange Commission, (2003), *Final Rule: Strengthening the Commission's Requirements Regarding Auditor Independence*, Release No. 33-8183; 34-47265; 35-27642; IC-25915; IA-2103, FR-68, File No. S7-49-02, January 28, SEC, Washington, USA, www.sec.gov.
- Zeff, A., (2003), Du Pont's early policy on the rotation of audit firms, in: *Journal of Accounting and Public Policy*, no. 22, pp. 1-18, Elsevier Science Inc, New York, USA.

Noten

- 1 Veelal is de accountant ook verplicht het onafhankelijkheidsrisico te beoordelen dat kan voortvloeien uit de langdurige betrokkenheid van andere leden van het controleteam (IFAC, 2001, p. 58), (NIVRA en NOVAA, 2002, p. 25). Wanneer het gaat om controlecliënten die niet als organisatie van openbaar belang worden aangemerkt, geldt de verplichting tot roulatie niet. Het heeft volgens Nederlandse beroepsorganisaties van accountants echter de voorkeur deze procedures ook in die gevallen toe te passen (NIVRA en NOVAA, 2002, paragraaf 3.4).
- 2 Deze gegevens zijn gedestilleerd uit Reach op peildatum 16 april 2004. Voor de periode 1998-2002 is per jaar de onderneming-accountantrelatie van 199 beursfondsen in kaart gebracht en vergeleken ten opzichte van het voorgaande jaar. Het aantal beursfondsen van 199 is inclusief 26 ondernemingen die tussen 1998 en 2002 van de beurs zijn afgegaan.
- 3 Deloitte en Andersen hebben hun activiteiten in 2002 samengevoegd. Ondernemingen die in het jaar 2002 zijn overgegaan van Andersen naar Deloitte zijn bij het opstellen van deze grafiek geëlimineerd en niet aangemerkt als ondernemingen die van accountantskantoor hebben gewisseld. De stijging in 2002 wordt vooral veroorzaakt door ondernemingen die in het jaar 2002 zijn overgegaan van Andersen naar Ernst & Young en Mazars.
- 4 Big bath accounting: *'Het nemen van diverse grote lasten in één keer, zodat ruimte ontstaat voor toekomstige winstverbeteringen'* (Hoogen-doorn, 2001, pp. 406). *'De eigen onderneming onderwerpen aan een overdreven schoonmaakbeurt (big bath). Daarbij worden in één keer alle kosten – en nog wat extra's – verbonden met een toekomstige reorganisatie of herstructurering, door de resultatenrekening gejaagd. Met als achtergrond de gedachte dat de beurs eenmalige verliezen negeert en alleen let op toekomstige winsten'* (Traas, 1999, p. 27).
- 5 International Federation of accountants (IFAC) is een mondiale organisatie waarbij 158 beroepsorganisaties van accountants in 118 landen zijn aangesloten. De IFAC Code of Ethics bevat internationale gedrags- en beroepsregels voor accountants. IFAC stimuleert aangesloten beroepsorganisaties de Code of Ethics in lokale regelgeving te implementeren. Ook de Nederlandse beroepsorganisatie van registeraccountants, Het Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA), is lid van IFAC. Zie www.ifac.org.
- 6 De Fortune 1000 is een lijst van de 1000 grootste Amerikaanse ondernemingen, gemeten naar omzet. Zie ook www.fortune.com.
- 7 Tier 1 firms: 92 leden van United States Securities and Exchange Commission Practice Section (SECPS) en 5 kantoren van openbaar accountants die geen lid zijn van SECPS die in 2001 10 of meer SEC cliënten controleerden (USGAO, 2003, p. 59)
- 8 Het aanbod van nationale accountantskantoren met vestigingen in alleen Nederland bedraagt 10 en het aantal accountantskantoren die beschikken over vestigingen in een groot aantal verschillende landen bedraagt 4 (Minister van Financiën, 2004, Memorie van Toelichting, paragraaf 9). Dit illustreert dat deze opmerking in mindere mate geldt voor controleopdrachten die geen specialistische branchekennis vereisen of controleopdrachten die geen of een beperkt aantal landsgrenzen overschrijden.